

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
Facultatea de Litere
Catedra de Limba Română și Lingvistică Generală

TEZĂ DE DOCTORAT

LIMBAJUL ȘI STILISTICA DESCÂNTECULUI

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Elena Dragoș

Doctorand:

Meda Smaranda Graur

Cluj-Napoca

2015

Cuprins

Argument	7
CAPITOLUL I. COORDONATE TEORETICE	11
1.1. Definirea termenului fundamental – descântec	12
1.2. Originea descântecului	15
1.3. Tipologia descântecului	21
1.3.1. Tipurile de descânțece	22
1.3.2. Structura descântecului	24
CAPITOLUL AL II-LEA. TEXTUL DESCÂNTECULUI	26
2.1. Schema descântecului	27
2.2. Nivele comunicative	31
2.3. Text magic – text religios	32
2.4. Simbolistica culorilor	36
CAPITOLUL AL III-LEA. DESCÂNTECUL ȘI RITUALUL MAGIC	40
3.1. Actantul magic (descântătoarea)	41
3.2. Coordonatele temporale ale descântecului	43
3.3. Coordonatele spațiale	45
3.4. Obiecte magice în descântec	47

CAPITOLUL AL IV-LEA. NIVELUL LINGVISTIC

AL DESCÂNTECELOR	50
4.1. Nivelul fonetic	51
4.1.1. Vocalismul	51
4.1.2. Consonantismul	53
4.2. Nivelul gramatical	54
4.2.1. Nivelul morfologic	54
4.2.1.1. Substantivul	54
4.2.1.2. Articolul	57
4.2.1.3. Adjectivul	58
4.2.1.4. Numeralul	59
4.2.1.5. Pronumele	59
4.2.1.5.1. Negația	61
4.2.1.6. Verbul	61
4.2.1.6.1. Indicativul	61
4.2.1.6.2. Conjunctivul	68
4.2.1.6.3. Condiționalul optativ	69
4.2.1.6.4. Imperativul	70
4.2.1.6.5. Infinitivul	73
4.2.1.6.6. Persoana	75
4.2.1.7. Interjecția	76
4.2.1.8. Prepoziția	78
4.2.2. Nivelul sintactic	79
4.2.2.1. Conjunctii coordonatoare	79
4.2.2.2. Conjunctii subordonatoare	80
4.3. Nivelul lexical	81
4.3.1. Sinonime	87
4.3.1.1. Sinonimia în actul ilocuționar	88
4.3.2. Antonimia - Construcții antonimice	90

4.3.3. Omonime	92
4.3.4. Polisemia	101
4.3.5. Regionalisme	103
4.3.6. Neologisme	104
4.3.7. Derivare gramaticală	105
4.3.7.1. Derivarea cu sufixe și prefixe	106
4.3.7.2. Masculin – feminin	107
4.3.7.3. Diminutivele și rolul lor	108
4.3.7.4. Augumentative	110
4.3.7.5. Derivatele adjectivale	111
4.4. Considerații etimologice	112

CAPITOLUL AL V-LEA. ANALIZA STILISTICĂ 119

5.1. Figuri de stil	120
5.1.1. Repetiția	120
5.1.2. Paralelismul sintactic	124
5.1.3. Figuri fonetice	124
5.1.3.1. Aliterația	124
5.1.3.2. Onomatopeea	127
5.1.4. Figuri morfo-sintactice	129
5.2. Tropi	133
5.2.1. Epitetul	133
5.2.1.1. Enunțurile saturate	142
5.2.2. Comparația	144
5.2.3. Metafora	149
5.2.4. Personificarea	153
5.2.5. Hiperbola	153
5.2.6. Simbolul	154

5.3. Discursul retoric	155
5.4. Rima în poezia descântecului	161
5.4.1. Rima în relație cu accentul	166

CAPITOLUL AL VI-LEA. DESCÂNTECUL

ȘI POEZIA POSTMODERNISTĂ	170
6.1. Introducere	171
6.2. Actele de vorbire, tematizare, retorică în poezia postmodernistă și în descânțece	171
6.3. Trăsăturile stilistice ale postmodernismului în raport cu descântecul	185
6.3.1. Iconocitate și intertext	187
6.3.2. Suprimarea sintaxei logice	188
Concluzii	190
Surse	195
Bibliografie	196
Abrevieri bibliografice	201

Cuvinte cheie: descântec, comunicare, eficiență magică, strategie semantică, intertext, complex metaforic.

0. Teza de față, intitulată „Limbajul și stilistica descântecului” este o încercare de interpretare a unui fenomen etnocultural puțin studiat, fenomenul tradițional magic al descântecului în context socio-cultural, limbajul arhaic deosebit de expresiv datorită unor formule, precum: enumerarea și repetiția, crearea de arii lexicale prin compunere și prin derivarea de la un cuvânt-mată cu sufixe și prefixe. Conlucrarea limbajelor în interiorul actului sincretic al fenomenelor prezintă un anumit spectru de variație în care efectuarea actelor rituale este simultană cu performarea textului și stilistica acestuia.

În unitatea de concepție a lucrării, modelul teoretic se dezvoltă pe parcursul a șase capitole: *Argument, Coordonate teoretice, Textul descântecului, Descântecul și ritualul magic, Nivelul lingvistic al descântecelor* (având mai multe subcapitole: nivelul fonetic, nivelul gramatical, nivelul sintactic, nivelul lexical, considerații etimologice), *Analiza stilistică, Descântecul și poezia post-modernistă*.

1. Termenii *descântec, vrajă* și respectiv *farmec* erau, inițial, sinonime care desemnau aceleași tipuri de acțiuni, fenomene, incantații magice. Ceea ce le deosebea era doar originea lingvistică diferită: latină, slavă și, respectiv, greacă. Concurența dintre acești termeni în denominarea riturilor a fost, probabil, condiționată de sensul atribuit acestora, pozitiv și negativ.

În tradiția românească, termenul *descântec* a dominat pe parcursul timpurilor datorită sensului pozitiv inițial al acestui străvechi rit. Remarcabilă prin elementele de noutate este aplicarea teoriilor comunicării ale lui Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu (1976: 218) asupra descântecului definit ca „mesaj codificat” pus în act de către un transmiteător (performer) trimis unui destinatar (generatorul forțelor magice), pentru ca de el să beneficieze referentul.

Apariția și dezvoltarea descântecului a fost condiționată de credința „în existența unui geniu al răului, pe care îl numim Diavolul, în veșnică luptă cu geniul binelui, pe care noi îl numim Dumnezeu” (Gorovei 1931: 219).

Existența primelor forme de magie și religie (totemismul, fетиșismul, animismul) conturează o etapă distinctă în dezvoltarea formulisticii magice. Din cele mai simple structuri bazate pe credința în forța magică a cuvântului se dezvoltă formulele magice imprecative și invocative cu substrat mistic, religios, de multe ori cu rădăcini în literatura bisericească.

Atestarea, culegerea și publicarea descântecului s-a făcut odată cu lucrarea lui D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, luând amploare odată cu editarea colecțiilor de texte într-un corpus aparte de către mai mulți autori: Simion Florea Marian, Vasile Alecsandri, At.M. Marienescu, Gh. Săulescu, T.T. Burada, S. Manguica, B.P. Hasdeu. Ultimii ani au oferit noi deschideri în cercetarea fenomenelor de magie populară, prin cercetările întreprinse de N. Coatu, A. Olteanu, S. Golopenția, Camelia Burghel, Cristina Alexandra Pop.

2. O încercare de clasificare a textelor de poezie magică s-a realizat, la începutul secolului al XX-lea, de către M. Mauss și H. Hubert, în lucrarea *Teoria generală a magiei* (1902).

Materialul românesc a beneficiat de clasificarea propusă de A. Gorovei (1931), după următoarea tipologie:

1. Rugămintele (rugăciune)
2. Poruncă directă
3. Poruncă directă cu amenințări
4. Poruncă indirectă
5. Indicare

6. Blăstăm
7. Comparație
8. Enumerație
9. Dialog
10. Povestire

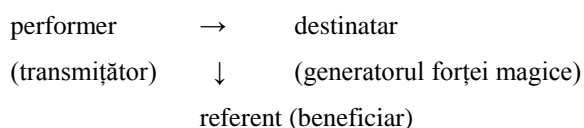
Tipurile de descântece nu au titlu și apar în culegeri cu denumiri impuse de cercetători. Astfel, există o clasificare după proveniență, boală și scop: de leac, de dragoste etc.

Capitolul al II-lea al lucrării poartă denumirea de *Textul descântecului* și ridică probleme în legătură cu tipurile distincte propuse de specialiști. Tipologia compozițională are în vedere acțiuni verbale sau acte de vorbire, precum cele ilocuționare. Schema descântecului se află în dependență de boala pentru care se descântă, dar unele structuri sunt utilizate în cazul mai multor boli. M. Gaster (1883: 273) constată faptul că „numai numele boalei se schimbă”, și atunci „vântoasele” sau săgetătorii sunt înlocuiți prin „moroii” sau printr-un șir de „beșică” analog cu șirul „albețelor” și „pociturilor”, sau de „lungori”.

N. Coatu (1998: 14) organizează descântecele pe trei nivele: structuri magice terapeutice; structuri magice erotice; structuri magice și logica contradictoriului, întreprinzând analize semiotice asupra sistemului cultural magic al descântecului.

Ca structură poetică, descântecele depășesc cadrul simplu al poeziei de incantație, acumulând desfășurări descriptive și narative largi, care le apropie de cântecele ritualice, în primul rând de colinde și de poezia de urare.

Reprezentarea grafică a descântecului este următoarea:

Ca mesaj codificat, descântecul nu este adresat niciodată beneficiarului, ci forței acționate în favoarea lui sau forței malefice. Disociind polul receptării, distingem trei niveluri comunicative:

- comunicarea dintre practician și receptorul uman
- comunicarea dintre practician și receptorul negativ reprezentat de factorul malefic
- comunicarea dintre practician și receptorul pozitiv reprezentat de factorul benefic.

Fenomenul descântecului atestă existența unor raporturi intertextuale diversificate între descântec și tipul de text religios sau rugăciune cu impunerea unuia sau altuia în textul laic de bază.

Textele accentuează contrastul dintre cele două principii, binele și răul, Dumnezeu și Satana, dar mențin și conținuturi specifice descântecelor terapeutice și acțiunii rituale magice. Alături de puterea divină creștină, agentul magic se lasă influențat de vechile mituri și incantații mitice, vrăji și farmece.

În cele mai multe descântece prezența Precistei, ca model sacru al fecioriei și maternității, se constituie ca simbol al reechilibrării fizice și psihice a persoanei bolnave.

3. Capitolul al III-lea al lucrării se intitulează *Descântecul și ritualul magic* și capătă semnificație tradițională doar în măsura în care complexul de texte magice și activități rituale face saltul din timpul fizic în timpul sacru al începuturilor sau, așa cum mai este cunoscut, al Marelui Timp.

Actantul magic al actului de performanță este descântătoarea, cunoscătoare a modalităților de stăpânire a lumii maleficului și considerată de comunitate drept fastă, benefică în raport cu vrăjitoarele sau fermecătoarele. Ea e specializată în latura „vorbită” a actului magic, acționând imperativ asupra farmecelor, incantațiilor sau bolilor care-l

subjugau pe bolnav.

În limbaj popular, actantul magic este numit cu mai mulți termeni. Din răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu spicuiem câțiva termeni: *fermecător*, *descântător*, *vrăjitor*, iar din cele ale lui N. Densușianu: *descântătorii* „fac în general bine”, „vindecă boli”, *fermecătorii* „fac în general rău” și *vrăjitorii* „ghicesc viitorul, norocul”. Descântătorii sunt, uneori, confundați cu fermecătorii sau chiar cu vrăjitorii, iar vrăjitorii „descântă și farmecă” și „sunt tot un fel de descântători” (Fochi 1980: 3 – 7).

În grai local, performerele poartă și alte denumiri precum: *babe meștere*, *bobonitoare*, *bosconitoare*, *boscoroaie*, *cotătoare*, „*doftoroaie*” etc., cu etimologii diferite: latină, slavă, maghiară.

Coordonatele temporale ale descântecului selectate pentru desfășurarea riturilor de însănătoșire sunt determinate de scopul pentru care acestea sunt performate. Dependența de norma temporală vizează situații de selectare a unei zile din săptămână în vederea performării descântecului: descântecul *de pază* se face numai marțea, *de spurc*, luni seara, *de râie* miercuri, *de soare săc*, numai când apune soarele. Performarea repetată a descântecului indică frecvența maximă a cifrelor magice 3 și 9, specifice spațiului descântecului.

Momentele critice, care marchează o ruptură de nivel între timpul profan și timpul sacru, magico-religios, sunt cele în care „se deschid cerurile”, la marile sărbători și praznice împăratești: Anul Nou, Crăciun, Bobotează, Paște, Rusalii.

Noaptea e perioada de manifestare a supranaturalului malefic și, în general, atunci se fac vrăji. Practicile rituale transfigurează spațiul profan, sacralizându-l prin singularizarea lui, devenind închis, organizat, unitar.

Spațiul propice descântecului se alege, așa ca în cazul timpului, în funcție de structura și natura bolii: casa, „miezul de cale”, „starea de repaus 0”, „lângă foc”, „la icoane”, „lângă horn”.

Obiectele magice din descântec sunt determinate de contextul în care se raportează, sacru sau profan, dar și de implicarea femeilor, deoarece ritualul magic al descântecului stă sub semnul antropologic al feminismului. De aceea în terapeutică magică se vor utiliza obiecte casnice, din bucătărie, din gospodărie. Vom deosebi, astfel, obiecte ascuțite, care taie, care străpung: cuțit, furculiță, topor, secure, foarfece, coasă, seceră, fus; care mătură (curățată): mătură, târn, greblă, răzușă, cociornă, precum și ingrediente: apă (de toate felurile), saluvă, sânge, „scârână” de câine, de pisică, balegă, gunoi (goz).

Se mai folosesc animale, părți ale corpului unor animale: șarpe, pui de rândunică, păr de lup, de urs, broască, rac, cârțiță, arici, gâtlej de lup, creier de coțofană, oul părăsit (marasân).

Amintim și plante magice: măr inelat, alun, floare de albeață, floare de dalac, tătăneasă, mătrăgună, leuștean etc.

Argintul, fierul sunt utilizate în descânțete și sub formă de unelte sau instrumente, iar sarea e considerată „armă” împotriva duhurilor rele și a puterii vrăjitoarelor.

4. Capitolul al IV-lea, *Nivelul lingvistic al descântecului*

a. *Nivelul fonetic*

Fără a epuiza lista fonetismelor care apar în cadrul descântecelor, impresia de extraordinară diversitate rămâne evidentă. Fonetismele evidențiate în textele comentate nu apar în mod absolut consecvent; ele coexistă cu forme ale limbii literare, deși, din punct de vedere al frecvenței, acestea din urmă sunt adesea în inferioritate.

Textele descântecelor reflectă un anumit nivel de dezvoltare a limbii, termeni dialectali, pronunțarea și transcrierea lor acuză o serie de defecte în comentarea limbii descântecelor, mai ales în domeniul foneticii. De obicei, culegătorii textelor nu sunt specialiști și nu cunosc *scrierea fonetică*, notarea diacritică, pentru ca noi să putem înțelege

nivelul de închidere sau deschidere a vocalelor sau palatalizarea, alterarea sau rostirea consoanelor.

Ceea ce rămâne în urma analizei nivelului fonetic, ca și cel lexical, de altfel, este seria de fenomene care caracterizează limba secolului al XVII-lea și al XVIII-lea.

Dăm câteva exemple care demonstrează coexistența fonetismelor limbii literare cu fonetisme regionale, populare sau învechite, adesea la unul și același text: *dă și de, dăcât și decât, a desfăta și a dăsfăta, pă și pe, nice și nici, a sili și a sâli, herbinte și fierbinte, spuie și spună, pîntre și printre*. Același fenomen apare și în cazul unor neologisme folosite de descântătoare, având același tratament fonetic și cuvintele din fondul vechi al limbii.

b. Nivelul gramatical

O abordare a descântecului din perspectiva teoriei textului și-a propus să demonstreze că și textul folcloric, în calitate de construct verbal-poetic, este structurat intern prin succesiunea unor enunțuri, conectate între ele prin legături intratextuale de sens, fundamentând astfel o unitate textuală.

Din punct de vedere morfologic se constată, în textele descântecelor, unele aspecte care aparțin limbii mai vechi sau graiurilor regionale. În desinența pluralului substantivelor neutre și feminine apare adesea vocala *-ă* în loc de *-e*: *brață, izvoară, vasă*.

Numeroase substantive feminine terminate în *-ă* au, în textul descântecelor, așa ca în limba veche, pluralul în *-e* (în loc de *-i*): *dumbrave, greșele, inime, lacreme*. O serie de substantive au alt gen decât acela în care s-au consacrat ele: *câmp – câmpi, pas – pasuri*.

Un pregnant caracter popular și oral îl dau substantivele masculine și neutre al căror articol enclitic nu apare notat, precum și formele arhaice de vocativ: *pământe, dalace, lupe*.

În majoritatea textelor descântecelor, articolul posesiv genitival are forma invariabilă *a*, indiferent de subdialect sau grai, iar la substantivele masculine și neutre articolul enclitic lipsește. Articolul feminin de genitiv – dativ *ei* este antepus: Din poală *i* Sântă Mărie.

În descântecele analizate de noi sunt numeroase cuvinte ce exprimă însușiri, adjective propriu-zise și participii cu valoare adjectivală. Cele mai multe din acestea exprimă culori într-o relație magică simpatetică, explicând corespondența dintre simptomul bolii și epitetul cromatic printr-un proces de derivă fonetică convertit în derivă lexicală: *roș – poroș; negru – ponegru; gălbenare – galbenă; late – împletecate; cuțit – cuțitat; bubă – bubată*.

Formele de adjectiv demonstrativ *a, ale* („*a* Maică Sfântă o zis”; „*ci* te du în *ale* coarne a cerbilor”) sunt exemple de elemente de limbă vorbită.

Abundă în textul descântecelor formele regionale ale pronumelor demonstrativ de tipul *hăsta, ahăsta, hasta, ahasta*. Interesant este și aspectul pronumelui și adjectivului relativ-interogativ *care*, cu forme deosebite pentru singular, întocmai ca în limba veche (toți *cari* vreau; *cari* pe atunci nu putea).

Verbul. Cele mai numeroase fapte caracteristice din domeniul morfologiei țin de categoria verbului. La indicativ prezent o serie de verbe aparțin altor conjugări în raport cu limba română actuală: *îmbunătăța* pentru *îmbunătăți*; *mângâi* pentru *mângăia*; forme speciale pentru diateză; *a cânta* reflexiv, *a se cânta, a boci, a plânge*, cu sens diferit față de activul *a cânta*.

Mai amintim câteva fenomene deosebite, precum: preferința pentru formele verbale scurte, la prezentul indicativ (și conjunctiv): *eu lucru, să lucre alții, să încete plânsul, să mânce*; forme verbale iotacizate, prin excelență muntenești: *auz, văz, spui*, forme arhaice (indicativ și conjunctiv) la persoana a III-a cu desinența *-ează (ieze)*: *asemănează, înclătinează*.

Surprinde marea frecvență a formelor de perfect simplu în textul descântecelor, fapt care întărește aspectul

regional al limbii acestora. Îl vom găsi în subdialectul crișean și în cel muntean (graiul oltean). Exemplificăm cu câteva forme mai deosebite și mai vechi: dede (dădu), ziși, urdiră.

În descântece, perfectul compus la persoana a III-a singular păstrează forma arhaică, specifică vechilor texte românești, format din participiul verbului de conjugat precedat de verbul auxiliar sub forma *au*: „că n-*au vrut* el să știe”.

Viitorul oferă o serie de forme populare orale, care ne permit să afirmăm că frecvența acestui timp este mult mai mare decât cel folosit în limba literară: *oi sta, oi cotea, îi purta, te-oi ducea*. Modul conjunctiv apare construit fără morfemul *să* la persoana a III-a:

„Vie, vie, vie,

Fuga ca vântul

Repede ca gându!” (194).

Tendința de a înlocui conjunctivul prin infinitiv mai persistă în multe construcții, ca dovadă a trăsăturilor arhaice a textelor descântecelor.

Interjecția. Ca parte de vorbire, ea apare ca o formă suplimentară de nuanțare intonațional-afectivă și ca un însoțitor al vocativului sau ca un adaos afectiv al unei părți de propoziție, al unei propoziții sau chiar al unei fraze. O asemenea situație o vom găsi în multe descântece.

Dacă în cazul lexicului, al foneticii și al morfologiei, elementul dominant este cel regional popular, în cazul sintaxei se poate vorbi de o fizionomie, în primul rând de limbă veche, deoarece sintaxa e legată de construcții și de unele tipuri de acord sintactic, precum aspectul construcțiilor cu negație sau elipsa unor pronume neaccentuate; folosirea instrumentelor gramaticale duce la stadii mai vechi ale limbii.

3. Nivelul lexical

R. Jakobson (1963: 237) susține că „recurența fonetică angajează o recurență echivalentă în cuvinte și în gândire”. Ca atare, echivalența sunetelor proiectată asupra lexicului ca un principiu constitutiv al poeziei populare presupune o echivalență semantică. Conotația semnului lingvistic derivă atât din relația dintre expresie și conținut, cât și din relația dintre semnul lingvistic și realitatea desemnată (Coteanu 1962: 81).

Fenomenul de redundanță creat a determinat o matrice cu următoarele componente cu nuclee de expresivitate la nivel lexical:

- Câmpuri și categorii lexicale
- Nuclee semantice
- Structuri lexico-gramaticale
- Cuvinte derivate
- Structuri tropologice.

Structura lexicului (experiment) aparținând celor 20 de texte selectate aleatoriu din *Antologia descântecelor populare românești*, Ed. Grai și suflet, București, 1998, s-a constituit ca un prim nivel supus analizei și interpretării, rezultând următoarele concluzii. Denominativul e mai mic decât procesualul la nivelul textului, ponderea diferită a grupurilor lexicale fiind cea care stabilește gradul de distanțare față de texte cu tematică. Nivelul procesual, gradat uneori, dezvăluie energiile ascunse ale verbului, atitudini vehemente, imperative, coercitive și imprecății. Acțiunile, procesele care au mai fost realizate se repetă cu efectul scontat, săvârșit în momentul magic, prielnic izgonirii.

Mișcarea, verbul stau la baza multor structuri de descântece, care s-au complicat și necesită imperios intervenția actantului pentru a stăpâni și alunga răul. Categoriile denominative, substantivele pot primi în context valoarea stilistică prin actualizarea unor mărci gramaticale.

c) Nivelul lexical

Descânțele conțin termeni sinonimi pentru părți ale corpului, boli, formule și gesturi magice. Cei mai importanți termeni din seria cuvintelor utilizate pentru acțiunea magică sunt de origine latină. Sinonimia în actul ilocutionar, precum și cea de la nivelul descântecelor general aplicabile transcend subcategorizarea tripartită a descântecelor.

Cuvintele și construcțiile antonimice se realizează fie la nivelul clasei numelui, fie la nivelul clasei verbului, exprimând o opoziție totală sau parțială și susținând în plan stilistic antiteza. De regulă, antonimia susține în plan expresiv nu numai contrastul, ci și gradația, economia textului descântecului, determinând concentrarea mijloacelor de expresie.

Valoarea expresivității textului descântecelor este dată, așa cum am văzut, și de elementele polisemiei, de sinonime și omonime. Fenomenul omonimiei este la fel de bogat în cadrul limbajului popular, ca și în limbajele cultivate, și ne referim aici la termenii omonimi specifici descântecului, termeni pentru reacția și acțiunea magică, pentru formulele magice și pentru scenariul magic.

În privința regionalismelor, observăm că performerul interviuat utilizează cuvântul cu ușurință specifică, interferând spontan și selectiv universul lexico-semantic al graiului cu cel al limbii literare. Fiecare regionalism se prezintă ca apariție multiplă în cadrul fiecărui text analizat, datorită repetițiilor specifice.

Fiind o specie arhaică, ce are caracteristic speciale, trebuie zisă și rostită întocmai, fără a adăuga și omite nimic; descântecul va păstra un limbaj cu multe arhaisme, cuvinte populare sau regionalisme, de aceea numărul neologismelor este destul de mic.

Derivarea gramaticală în descântec are la bază abateri stilistice, bizare uneori, dar de multe ori cu un subînțeles arhaic sau cu forme șterse, șlefuite de prea multă întrebuințare. Gh. Vrabie (1990: 52 – 53) numește asemenea abateri „derivare în parigmenon, considerându-le, de multe ori, abateri nefirești”. Un șir întreg de derivate se grupează după o anumită normă, în acord cu caracteristica principală a descântecelor.

Cum e și firesc, în textele studiate vom descoperi derivare cu sufixe și prefixe, precum și diminutivarea ca proces al expresivității cu un substrat psihologic. Prezența diminutivelor în textul descântecelor are o motivație simplă: ele exprimă un sentiment de compătimire a actantului față de bolnav și dorința acestuia de a fi mai eficace în vindecarea bolnavului.

d) Considerații etimologice

În evoluția limbii se pot urmări modificările ce intervin în valoarea funcțională a unor forme gramaticale sau a unor cuvinte între faza latină, cunoscute din texte sau din vorbirea populară (graiuri) și faza română. Studiul nostru a elucidat structuri și origini etimologice ale multor termeni din domeniul magiei, ajungând la concluzia că cea mai mare parte a acestora este de origine latină (68,5%), apoi slavă (14%), în condițiile specifice ale Transilvaniei limbajul descântecului împrumută cuvinte din limba maghiară (12,5%), restul fiind din substrat: turcești, bulgare, sârbești.

5. Capitolul al V-lea se intitulează *Analiza stilistică a descântecului*. Segmentul tropic este destul de bogat în textele descântecului. Epitetele au o frecvență și o natură laxă. Dintr-o stilistică limitată doar la descânțele din *Antologia descântecelor populare românești*, 1998, București, am obținut următoarele date:

- a) epitete pictive (antepuse și postpuse): 32
- b) epitete restrictive: 22
- c) epitete sintactice: 19
- d) epitete metaforice: 12.

Cumulul de epitete apare atunci când creatorul popular încearcă realizarea unui portret ieșit din comun, cu însușiri superlative.

Comparația cumulează în texte mai mulți termeni, intensificând expresivitatea demersului și accentuând singularizarea; ea se diversifică astfel:

- a) comparația magică
- b) comparația de tip homeric
- c) comparația cu aspect de metonimie, de esență narativă
- d) comparația asociativă.

Repetiția servește la concentrarea atenției asupra unei imagini anterioare și este o modalitate de concretizare prin insistența unuia din termenii enunțului. De obicei, porunca verbală este sintagma ce stă la baza repetiției, uneori obsesivă, în scopul îndepărtării bolii.

Personificarea își are originea în concepțiile tabuistice, introducându-ne în sistemul gândirii animiste primitive.

Un rol important al metaforei în cadrul descântecului, pe lângă obținerea de valori expresive prin integrare în structuri marcate, îndeosebi la nivel stilistic, este cel apotropaic, de a apăra individul de forțele malefice care îl înconjoară.

Capitolul al VI-lea, *Descântecul și poezia postmodernistă*, este un demers mai deosebit, atribuit relației dintre descântec și poezia postmodernistă, între componenta ritualică și cea textual-poetică. Poeziei descântecelor, ca și poeziei moderniste, le sunt caracteristice o mare inventivitate în limbă și o originalitate izvorâtă din zonele culturii arhaice. Viziunea amplă asupra postmodernismului rămâne, în ultimă instanță, metaforică (tropică) și poate fi cel mai bine înțeleasă în termenii „asemnărilor de familie”, al analogiilor fizionomice la care ne-am referit mai sus. Postmodernismul este o față a modernității cu rădăcini în cultura tradițională (veche). Așa cum îl vedem în lucrarea noastră, el seamănă izbitor cu descântecul, mai ales în ceea ce privește opoziția față de principiul autorității, opoziție care se extinde deopotrivă la raționalitate utopică și la iraționalitate programatică. Postmodernismul folosește cadrul semiotic popular într-o manieră uneori impulsivă, epatantă.

Conlucrarea limbajelor în interiorul ansamblului descântecului face ca forța magică a cuvântului rostit să amplifice puterea atribuită actului și obiectului ritual. Unele structuri poetice magice construiesc enumerarea în relație cu cifra 99 reluată cu fiecare termen al seriei.

Poezia lui T. Coșovei (1979: 78) închipuie o lume omogenizată metalic, organizată în două secvențe descriptive dispuse în simetrii calculate, „iarbă de fier”, „statuie de fier”, „copil de fier”. Același mecanism magic se aplică și unor descânțece „de obrintit”, în care lumea e omogenizată cromatic și structurată pe două secvențe.

Un fragment dintr-o poezie a lui M. Cărtărescu (2004: 23 – 24) ne introduce într-o atmosferă cu o aglomerare de semne nediferențiate ierarhic. În retorica sintaxei sale, așa precum în cea a descântecului, vom întâlni procedee precum: enumerarea, polisindetul, etalarea relațiilor semantice, care ironizează referentul non-ierarhic.

Distingem în descântec o deplasare a accentului de la text la receptor, de la intensitatea stilistică la intensitatea comunicării într-un limbaj transparent prozaic, fără tropi. Poezia optzecistă și postmodernistă postulează această idee în numele canonului postmodern (Parpală 2009: 26), iar poetul postmodern creează o structură sintactică completă de tip barbian, în care poezia pare un ritual de descântec săvârșit în și prin limbaj, dar vizând ieșirea în spațiul nonlingvistic al decodării.

Strategia semantică este aceea a reprezentării ambivalente: limbajul ca mijloc tranzitiv al reprezentării și ca mijloc reflexiv al expresiei poetice. Cele două texte (arhaic și modern) au impus regresia de la discurs la cuvânt, de la

text la metatext, precum și paliativul, sublimarea scriiturii în oralitate, a simbolicului în iconic.

Surse

1. *Antologie de literatură populară*, 1953, Editura Academiei, București.
2. *Antologia descântecelor populare românești*, 1998, Editura „Grai și Suflet”, București, ediție îngrijit de Radu Răutu.
3. Culegeri personale din comunele Nănești și Șieu, jud. Maramureș, și Borșa și Șuncuiuș, Vadu Crișului, jud. Bihor, în 2010.
4. Bârlea, Ion, 1924, *Cântece poporane din Maramureș. Descântece, vrăji, farmece și desfaceri*, Casa Școalelor, București.
5. Bodi, Aurel, 2000, *Studii pe viață și moarte*, Paralela 45, Pitești.
6. Cărtărescu, Mircea, 1981, *Faruri, vitrine, fotografii*, Ed. Cartea Românească, București.
7. Coșovei, Traian, 1979, *Ninsoare electrică*, Ed. Cartea Românească, București.
8. Flora, Ioan, 1995, *Discurs asupra Struțocămilei*, Ed. Cartea Românească, București.
9. Flora, Ioan, 1993, *Poeme*, ed. Fundației Culturale Române.
10. Flora, Ioan, 1981, *Starea de fapt*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
11. Gorovei, Artur, 1931, *Descântecele românilor*, București.
12. Iaru, Florin, 1984, *La cea mai înaltă ficțiune*, Ed. Cartea Românească, București.
13. Lefter, Ion, Bogdan, 1983, *Globul de cristal*, Ed. Albatros, București.
14. Morar, Ion, 1981, *Îmblânzitorul de metafore*, Ed. Facla, Timișoara.
15. Mușină, Alexandru, 2003, *Poeme alese, 1975 – 2000*, Brașov.
16. Romoșan Petru, 1977, *Ochii lui Homer*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca.
17. Vișniec, Matei, 1980, *La noapte va ninge*, Ed. Albatros, București.

Bibliografie

1. *** *Dialectologie română*, 1977, Ed. Didactică și pedagogică, București.
2. *** *Istoria limbii române*, 1978, Ed. Didactică și pedagogică, București.
3. *** *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, 1972, Ed. Univers, București.
4. *** *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, 1980, Cluj-Napoca.
5. *** *Semiotica și poetica*, 1985, 1987, II, III, Cluj-Napoca.
6. Andriescu, Alexandru, 1977, *Stil și limbaj*, ed. Junimea, Iași.
7. Aristotel, 1957, *Poetica*, București.
8. Avram, Mioara, 1986, *Gramatica pentru toți*, ed. Academiei, București.
9. Barthes, Roland, 1987, *Romanul scriiturii*, Ed. Univers, București.
10. Bârlea, Ion, 1924, *Cântece populare din Maramureș. Descânțe, vrăji, farmece și desfaceri*, Casa Școalelor, București.
11. Bârlea, Ovidiu, 1978, *Poetica folclorică*, Ed. Univers, București.
12. Bârlea, Ovidiu, 1971, *Problemele tipologiei folclorice*, Ed. Minerva, București.
13. Bîlțiu, Pamfil & Bîlțiu, Maria, 2001, *Fascinația magiei*, Ed. Enesis, Baia Mare.
14. Blaga, Lucian, 1924, *Filosofia stilului*, Cultura Națională, București.
15. Blaga, Lucian, 1937, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București.
16. Blaga, Lucian, 1969, *Trilogia culturii*, Ed. pentru Literatură, București.
17. Bodiu, Aurel, 2006, *Trecerea prin metaforă*, Ed. Vremi, Cluj-Napoca
18. Borcilă, Mircea, 1972, *Aspecte ale unei sinteze teoretice în stilistică*, în CL, XVIII, 2.
19. Borza, Alexandru, 1968, *Dicționar etnobotanic*, Ed. Academiei, București.
20. Brătulescu, Monica, 1966, *Câteva tipuri de metaforă în folclor*, în *Studii de poetică și stilistică*, București, pp. 81-93.
21. Brâncuș, Grigore, 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, ed. Științifică și Enciclopedică, București.
22. Bulgăr, Gheorghe, 1971, *Studii de stilistică și limbă literară*, Ed. Didactică și Pedagogică, București.
23. Candrea, Aurel, 1944, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, Casa Școalelor, București.
24. Călinescu, Matei, 2005, *Cinci fețe ale modernității*, Poliron, București.
25. Câmpeanu, Eugen, 1975, *Substantivul. Studiu stilistic*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.
26. Chevalier, Jean & Gheerbrant, Alin, 1994, *Dicționar de simboluri, mituri...*, vol. I – III, București.
27. Ciaușanu, Gh., 1914, *Superstițiile poporului român în asemănare cu alte popoare*, București.
28. Cihac, A., 1870, *Dictionnaire de ethymologie daco-roumaine*.
29. Cireș, Lucia & Berdan, Lucia, 1982, *Descânțe din Moldova, Texte inedite*, Iași.

30. Coatu, Nicoleta, 1998, *Structuri magice tradiționale*, Ed. All, București.
31. Constantinescu, Nicolae, 1973, *Rima în poezia populară românească*, Ed. Minerva, București.
32. Coresi, 1885, *Cazanie (Evanghelie de învățătură)*, 1580, Brașov.
33. Corti, Maria, 1978, *Il viaggio testuale*, Torino.
34. Corti, Maria, 1981, *Principiile comunicării literare*, ed. Univers, București.
35. Coteanu, Ion, 1997, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, Ed. Fundației „România de mâine”, București.
36. Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, Ed. Academiei, București.
37. Cristescu, Ștefania, 1936, *Cum descântă „de întors” Ana Dănilă din satul Șanț*, în *Sociologie românească*, I, 5, 36-39.
38. Cristescu-Golopenția, Ștefania, 2002, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș*, Ed. Paideia, București.
39. Densusianu, Ovid, 1968, *Limba descântecelelor în Opere I. Lingvistică*, Editura pentru Literatură, București.
40. Densusianu, Ovid, 1929 – 1930, *Limba română în secolul al XIX-lea. Lexicul*, Universitatea București (curs litografiat).
41. Densusianu, Ovid, 1968, *Vorbirea populară din puncte noi de vedere*, în *Opere*, vol. I, Ed. P.L., București.
42. Diaconescu, Paula, 1974, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii literare moderne*, în *SCL*, XX, 3.
43. Dragomirescu, Gheorghe, 1975, *Mica enciclopedie a figurilor de stil*, Editura Științifică și enciclopedică, București.
44. Dragoș, Elena, 2000, *Introducere în pragmatică*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
45. Dragoș, Elena, 1989, *Pragmatica și pragmatica textului literar. Sensul pragmatic*, AUBLER, nr. 38/1989, p. 1-28.
46. Eco, Umberto, 1982, *Tratat de semiotică generală*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.
47. Eliade, Mircea, 1995, *Tratat de istorie a religiilor*, Ed. Humanitas, București.
48. Eminescu, Mihai, 1939, *Opere*, vol. I, București, ediție îngrijită de Perpessicius.
49. Evseev, Ivan, 1987, *Simboluri folclorice*, Facla, Timișoara.
50. Frazer, James, George, 1980, *Creanga de aur*, vol. I – V, Ed. Minerva, București.
51. Gaster, Moses, 1883, *Literatura populară română*, I.G. Heimann, București.
52. Gennep, Arnold, Van, 1996, *Riturile de trecere*, Ed. Poliron, Iași.
53. Ghinoiu, Ion, 1988, *Vârstele timpului*, Ed. Minerva, București.
54. Golopenția, Sanda, 2007, *Limba descântecelelor românești*, Ed. Academiei Române, București.
55. Gorovei, Artur, 1931, *Descântecele românilor. Studiu de folklor*, Academia Română, București.
56. Graur, Alexandru, 1975, *Alte etimologii românești*, Ed. Academiei, București.
57. Greimas, A.J., 1975, *Despre sens. Eseuri semiotice*, Ed. Univers, București.
58. Hasdeu, B.P., 1974, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I, II, Ed. Minerva, București.
59. Hassan, I. 1986, *Sfășierea lui Orfeu*.
60. Ionescu, Daniil & Alexandru I., Daniil, 1907, *Culegere de descântece din județul Romanați*, I – II, București.

61. Ionescu, Liliana, 1966, *Paralelismul sintactic în lirica populară*, în *Studii de stilistică și poetică*, București, p. 48 – 68.
62. Iordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, Ed. Științifică, București.
63. Ivănescu, Gheorghe, 2000, *Istoria limbii române*, ed. Junimea, Iași.
64. Jakobson, Roman, 1974, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, în *Probleme de stilistică, Culegere de articole*, Ed. Științifică, București.
65. Lanson, Gustave, 1909, *L'art de la prose*, Paris.
66. Levi-Strauss, 1978, *Antropologie culturală*, Ed. Politică, București.
67. Lisovschi Petrean, Anamaria, 2004, *Etnoiatria, magia și descântecul terapeutic*, ed. Star, Cluj-Napoca.
68. Lotman, J.M., 1970, *Lecții de poetică structurală*, Ed. Univers, București.
69. Marian, S.FL., 1886, *Descânțetele populare române*, Tipografia R. Eckhord, Suceava.
70. Marian, S.FI., 1893, *Vrăji, farmece și desfaceri*, Analele Academiei Române, Seria II, XV, Göbl, București.
71. Mauss, M. & Hubert, 1996, *Teoria generală a magiei*, Ed. Polirom, Iași.
72. Mavrodin, Irina, 1982, *Poetică și Poietică*, Ed. Minerva, București.
73. Mihăilă, Ecaterina, 1995, *Textul poetic. Perspectivă teoretică și modele generative*, Ed. Eminescu, București.
74. Mukařovsky, Jan, 1974, *Studii de estetică*, București.
75. Munteanu, Ștefan, 1995, *Introducere în stilistica operei literare*, Editura de Vest, Timișoara.
76. Mușlea, Ion, Bârlea, Ovidiu, 1970, *Tipologia folclorului*, Ed. Minerva, București.
77. Neț, Mariana, 1983, *Metalingvajul textului literar*, București.
78. Oișteanu, Andrei, 1989, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, Ed. Minerva, București.
79. Olteanu, Antoaneta, 1997, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, Ed. Paideia, București.
80. Pamfile, Tudor, 1913, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări, după datinile și credințele poporului român, adunate din comuna Țepu (Tecuci)*, vol. XIII din publicațiile Academiei Române, *Din viața poporului român*, București.
81. Papadima, Ovidiu, 1968, *Literatura populară română. Din istoria și poetica ei*, București.
82. Papadima, Ovidiu, 1965, *Structura artistică a descântecului*, *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 2, București.
83. Papahagi, Tache, 1925, *Graiul și folclorul Maramureșului*, Cultura Națională, București.
84. Parpală, Emilia, 2005, *Introducere în stilistică*, Paralela 45.
85. Pavelescu, Gheorghe, 1945, *Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni*, Sibiu.
86. Pârvu, Ilie, 1974, *Semantica și logica științei*, Ed. Științifică, București.
87. Petrescu, Liviu, 1998, *Poetica postmodernismului*, Paralela 45.
88. Platon, 1984, *Charmide în Izvoare privind istoria României*, București.
89. Plett, Heinrich, 1983, *Știința textului și analiza de text. Semiotică, Lingvistică, Retorică*, Ed. Univers, București.
90. Pop, Mihai, 1976, *Obiceiuri tradiționale românești*, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, București.
91. Pop, Mihai & Ruxăndoiu, Pavel, 1976, *Folclor literar românesc*, Ed. Didactică și Pedagogică, București.

92. *Pravila de la Govora*, 1894, ediție îngrijită de G.Dem. Teodorescu, București.
93. Propp, Vladimir, 1970, *Morfologia basmului*, Ed. Univers, București.
94. Răutu, Radu, 1998, *Antologia descântecelor populare românești*, Ed. „Grai și suflet”, București.
95. Rosetti, Alexandru, 1975, *Limba descântecelor românești*, Ed. Minerva, București.
96. Rosetti, Alexandru, 1956, *Limba română în sec. al XIII-lea – al XVI-lea*, București.
97. Rudolf, Otto, 1992, *Sacrul*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca.
98. Sala, Marius, 2006, *De la latină la română*, Ed. Univers, București.
99. Slave, Elena, 1991, *Metafora în limba română*, Ed. Științifică, București.
100. Stănescu, Nichita, 1995, *Leoaică tânără, iubirea*, Ed. Orfeu, București.
101. Șăineanu, Lazăr, 1896, *Studii folclorice*, București.
102. Șerb, Ioan, 1967, *Flori alese din poezia populară, II, Poezia obiceiurilor tradiționale*, Ed. pentru Literatură, București.
103. Todorov, Tzvetan, 1971, *Poétique et prose*, Paris.
104. Tohăneanu, I.G., 1965, *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică și versificație*, Ed. Științifică, București.
105. Tomașevski, Boris, 1965, *Teoria literaturii, Poetica*, București.
106. Vasiliu, Emanuel, 1990, *Introducere în teoria textului*, Ed. Științifică, București.
107. Vianu, Tudor, 1957, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, ESPLA, București.
108. Vlad, Carmen, *Deixis și ambiguitate referențială în textul poetic*, SCL, 41, nr. 3/1990, p. 187 – 191.
109. Vlad, Carmen, 1994, *Sensul, dimensiunea esențială a textului*, Cluj-Napoca.
110. Vrabie, Gheorghe, 1978, *Retorica Folclorului*, Ed. Minerva, București.
111. Vultur, Smaranda, 1985, *Intertextualitatea ca principiu de funcționare a textului*, în SCL, XXXVI, nr. 1/1985.

Abrevieri bibliografice

1. AAF = *Anuarul Arhivei de Folclor*, publicat de Ion Mușlea, Cluj-Napoca, I, 1932.
2. AAR = *Analele Academiei Române*, București, 1881.
3. ADPR = *Antologia descântecelor populare românești*, 1998, Editura „Grai și Suflet”, București, ediție îngrijită de Radu Răutu.
4. CADE = I.A. Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, ed. Cartea Românească, București, 1931.
5. DEX = Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
6. DLRM = Academia Română, *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
7. DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, I, București, 1904, și urm. (literele A, B, C, D, F-L).
8. HEM = B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I – II, București, 1972 (ed. a II-a).
9. TDRG = H. Tiktin, *Romänisch – Deutsches Wörterbuch*, București, 1903-1924.
10. AER = *Atlasul Etnografic al României*.